



Мельниченко Ірина
Виноградча Діна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-3922-2482>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-0837-2995>

ОПЕРА «ІУОВ» В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ХХІ СТОЛІТТЯ

A Проаналізовано особливості жанру «нова опера». Проведене дослідження базується на висвітленні специфіки опери «ІУОВ» Романа Григоріва та Іллі Разумейка. Зазначено, що даний твір являє собою складну суміш різних стилізованих напрямів музики. Попри те, що багато в чому він має експериментальний характер, він представляє нові перспективи розвитку оперного жанру. Для нього характерна зміна сценографії, камернізація виконавського складу, уцілювання тривалості. Разом з тим зростають вимоги до виконавців, які мають співати у різних вокальних манерах, залучати екстремальний вокал, брати участь у спільному перформансі. Невід'ємною частиною оперного дійства виступає залучення віджеїнгу, який додає динаміки.

Ключові слова: опера; нова опера; «ІУОВ»; вокал; фортепіано; виконавські вимоги; експеримент

S *Melnychenko Iryna, Vynogradcha Dina. Opera «Iyov» in Ukrainian Music Art of the XXI Century. The features of the genre «new opera» are analyzed in the paper. The study is based on the coverage of the specifics of the opera «IYOV» by Roman Grigoriv and Iliia Razumeyko. It is noted that this work is a complex mixture of different styles of music. Composers combine elements of sacred ethnic music, variety music culture, academic music practice (minimalism). Although it is largely experimental, it presents new perspectives on the development of the opera genre. Unusual is the principle of performance, when singers combine vocalization with playing a musical instrument (prepared piano), which corresponds to the guidelines that were formed in the avant-garde academic music practice of the XX century. The principles embodied in the opera change the set design, because instead of mastering the space of the stage, there is a rallying at one point, which is usually tried to avoid the directors. During episodes when vocalists do not sing, they move away from the instrument and become face-to-face, closer to the stage. Actors themselves begin to perform fundamentally other functions. Their change is due to the principles that are present in the music theater of today. At the same time, there is a growing demand for performers who need to sing in different vocal ways, to attract extreme vocals, to participate in joint performance. An integral part of the opera action is the involvement of a casting engine that adds dynamics. The sign of a number of works that emerged in the early 21st century in the musical culture of Ukraine is the tendency to conceptualism. It is the author's intention that determines the consideration of those factors that acted as constant and unchanging in the musical work. It is worth mentioning not only the change in the form of the work, the appearance of features of other genres, set design, but also the number and composition of the instruments, the specifics of the musical content of the work.*

Key words: opera; new opera; «IYOV»; vocal; piano; performance requirements; experiment

Мельниченко Ірина Володимирівна, концертмейстерка кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, Україна

Melnychenko Iryna, concertmaster of the Department of Music Art, Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine

E-mail: ivm-47@ukr.net

Виноградча Діна Володимирівна, концертмейстерка кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, Україна

Vynogradcha Dina, concertmaster of the Department of Music Art, Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine

E-mail: vynogradchad@gmail.com

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Жанр опери є тим, що не лише підтвердив свою життєздатність, привертаючи увагу композиторів, а й демонструє здатність до перевтілення. Відбувається трансформація жанру, наявне виникнення синтетичних форм, які вбирають у себе риси інших сценічних творів. В українському музичному мистецтві даний жанр знайшов низку цікавих і неординарних утілень, які потребують уваги з боку мистецтвознавства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На даний час у вітчизняному дискурсі є лише окремі згадки про «нову оперу», які представлені здебіль-

шого в інтерв'ю, проведених із композиторами чи виконавцями [5], а також у статтях публіцистичного та рекламного характеру [1; 2]. Авангардні медіа-опери, представлені в російській музичній практиці й досліджуються Г. Заднепровською [3]. Стилістика європейської опери малої форми кінця ХІХ–ХХ століть представлена в розробці А. Помпеевої [6]. Досить важливе значення мають розробки сучасного українського автора А. Чібалашвілі, яка приділяє увагу висвітленню тих тенденцій, які наявні у вітчизняній академічній музиці [7; 8]. Питання виконавства сучасних творів, взаємодію між композитором, твором і виконавцем окреслює І. Коханик [4].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. «Нова опера» як жанр є явищем, що мало досліджене в українському мистецтвознавстві, адже воно має відносно коротку історію існування. Виконання даних творів вимагає перегляду тих вимог, що висувуються по відношенню до вокалістів та інструменталістів.

Метою статті є висвітлення особливостей жанру «нова опера», який представлений в українському музичному мистецтві XXI століття, виділення тих змін, що відбуваються у мистецькому просторі. Дана мета передбачає також окреслення тих вимог, що постають перед виконавцями у процесі інтерпретації опери «YOV».

Викладення основного матеріалу дослідження. В українському музичному мистецтві є наявність творів, які можуть бути віднесені до жанру «нова опера». Проте дане словосполучення викликає низку питань. Адже воно зустрічається частіше за все у зв'язку з проектами, організованими протягом останніх років, що так чи інакше є дотичними до проєктів В. Троїцького. Власне, як вказує К. Мізіна, це скоріше формація, до якої на тимчасовій основі потрапляють виконавці, об'єднані спільним проєктом. «NOVA OPERA – це не сталий колектив, а вільна формація, в яку для роботи над новим твором часом запрошують нових музикантів, вокалістів, акторів. За два роки колектив створив три мультижанрові опери» [5].

Зокрема «новою оперою» є «YOV», – опера-реквієм для препарованого рояля, ударних, віолончелі та солістів, написану двома композиторами – Романом Григорієвим та Іллею Разумейко. Розглядаючи даний твір, варто зазначити, що тут важливо відмітити й режисерську роботу. В опері-реквіємі режисером виступив Влад Троїцький. Власне перша версія твору була написана за досить короткий час – лише за три тижні, що може бути порівняне з написанням опери «Любовний напій» Дж. Пучіні, створеної за 14 днів. Опера «YOV» була створена спеціально для фестивалю ГогольFest – 2015. Згодом твір було дещо перероблено. Окрім даного проєкту, Роман Григорієв та Ілля Разумейко написали сонOperу «непрОсті», яку згодом переробили, оперу-цирк «Вавилон», оперу-жах «Гамлет» [5].

Виконавський склад твору є доволі камерним – це твір для препарованого рояля, шістьох вокалістів, віолончелі та ударних. Літературний текст «YOV» засновано на книзі Йова зі Старого Заповіту, а також використовуються латинські сакральні тексти. Разом з тим дані тексти виявляють свою актуальність і для сьогодення, адже мають важливий повчальний характер. «Книга Йова – не лише розповідь про життя біблійного героя. Це пронизлива історія людського відчаю, жертвності та пошуку себе. Нове творіння режисера Влада Троїцького актуальне в Україні саме в цей часовий проміжок історії, бо безмежна віра Йова не лише дарує надію – вона повертає все втрачене під час випробувань» [1]. Треба зазначити, що дана опера спирається на різні сценічні жанри, зокрема в ній

наявні традиції не лише оперного жанру, а й реквієму та ораторії.

Опера вперше була представлена на фестивалі ГогольFest у 2015 році. Згодом вона отримала декілька постановок в інших країнах світу. «YOV» презентували в Китаї, Австрії та США. У 2016 році оновлену версію опери неодноразово виконували в Данії, Україні та Польщі. У 2017 «YOV» було виконано у Віденській філармонії, а також Македонській національній опері. У січні 2018 року «YOV» з успіхом 5 разів виконали на фестивалі сучасної опери PROTOTYPE у Нью-Йорку [2]. У 2018 році дана опера була поставлена у Національному театрі опери та балету імені Тараса Шевченка у Києві. Опера «YOV» за версією конкурсу Music Theatre NOW – 2018 визначили однією із десяти найкращих опер світу, а в 2020 році даний твір отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка у номінації «Театральне мистецтво». Даний чинник можна вбачати як ознаку того, що сучасне мистецтво є таким, що сприймається публікою, відповідає запитам аудиторії та високо оцінюється фахівцями.

Цей твір демонструє принципово новий тип оперного жанру, до якого мало звикла публіка, що ходить, зазвичай, на вистави до театрів опери та балету. Головними елементами виступають не лише музика та спів, а й начитування тексту, що замінює звичні речитативи, окрім цього, додаються відео та світло, які виступають фактично не доповненням, а повноправними учасниками дії. Дані характеристики відповідають тим принципам, що характерні для оперних творів XX століття. «Опера є синтетичним жанром не лише у морфологічному вимірі, але й у системі жанрового стилю, де співіснують інтро- та екстрамузичні явища, пов'язані з іншими жанрами та їх елементами» [6, с. 14-15]. Для позначення аналогічних явищ, що виникають у російському авангардному композиторському мистецтві, сучасна авторка Г. Заднепровська використовує термін «альтернативна» опера [3]. Зокрема це стосується творів представників групи «СоМа» – С. Невського та Д. Курляндського. Формується навіть такий напрямок як медіа-опера. Г. Заднепровська визначає її таким чином: «Медіа-опера – новий жанр медіа-арт, у якому принципи музичної драматургії організують структуру синтетичного цілого, що включає відеопроєкцію, музичну партитуру, звучання фонограми, дії акторів або перформерів і інсталяцію» [3, с. 123]. Безперечно, низка перерахованих ознак медіа-опери притаманні для твору «YOV» українських композиторів.

В «YOV» поєднані елементи різних музичних напрямів: сакральної етнічної музики, естрадної музичної культури, академічної музичної практики (мінімалізм), якщо виходити з тих елементів, що наявні в композиції. Ця стильова різноманітність представлена в різних номерах твору. Наприклад, для номеру «Lacrimosa», що має яскраво ліричний характер, притаманний мелодизм, що досить легко запам'ятовується, добре вокалізується. У

ньому здебільшого представлена тональна музика, присутні типові гармонічні звороти, повторність, що характерні для напряму classical crossover. Для інших номерів, як-от «Gloria» притаманні інші жанрові витoki. Це скоріше ритуальна музика, що має глибокі зв'язки із сакральними етнічними наспівами. Переважає імітація горлового співу, притаманного для деяких народів, зокрема для корінного населення США, Сибіру, Тибету, Монголії. Після епізоду, що асоціюється з чоловічим началом, виникає розділ, де представлений жіночий вокал, який виконує матеріал, близький в інтонаційному відношенні до українського автентичного фольклору.

Розділ «Kyrie Eleison» здебільшого нагадує саме гостродисонантні співзвуччя, характерні для академічної музики ХХ–ХХІ століть. Напруженість і сонорний характер різко контрастують по відношенню до вже згаданих номерів. У такому ж ключі вирішено й інші епізоди опери. Вигуки, стогони пронизують кульмінаційні розділи твору. Поруч із ними наявні суто інструментальні розділи, де завдяки рифу, який виконується на ударній установці, проявляється естрадне коріння твору.

Незвичайним є сам принцип виконання твору, коли співаки поєднують вокалізацію з грою на музичному інструменті (підготовленому фортепіано), що відповідає настановам, які сформувались в авангардній академічній музичній практиці ХХ століття. Уже у прем'єрній постановці вражаючим став принцип розташування виконавців, коли своєрідним центром тяжіння виступає фортепіано, навколо якого розміщені вокалісти. Вони не лише співають, а й видобувають певні звуки, граючи на струнах, деці, елементах корпусу інструменту. Там само знаходиться і диригент, який не лише керує процесом, а й грає на фортепіано.

«YOY» – це містерія народження нового звуку всередині препарованого роялю, на межі можливостей людського голосу. Драматургію музичного перформансу засновано на контрастній компіляції речитативів (у них використані фрагменти з українського перекладу книги Йова) та музичних номерів, написаних на латинські тексти Реквієму. Завдяки нетиповій техніці гри та використанню ударних інструментів він перетворюється на справжній симфонічний оркестр, а часом – навіть на генератор електронних звуків [1].

Утілені в опері принципи змінюють сценографію, адже замість опанування простору сцени відбувається згуртування в одній точці, чого зазвичай намагаються уникати режисери-постановники. Під час епізодів, коли вокалісти не співають, вони відходять від інструменту та стають обличчям до публіки, ближче до авансцени. Власне виконавці починають виконувати принципово інші функції. Їхня зміна зумовлена тими принципами, які наявні у музичному театрі сьогодення. «У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. композитори часто залучають до своїх творів позамузичні чинники. Вплив театру проявився як

у процесі створення музики, завдяки драматургічному сценарію твору, так і під час його виконання через розширення ролі виконавця. Іншим проявом цієї тенденції є приклади включення до творів візуального складника для точнішого втілення концепції твору» [7, с. 284]. Питання візуальної динаміки в постановці даному творі вирішується не за рахунок пересувань виконавців, а завдяки залученню візуального чинника – віджеїнгу, тобто проектування зображень на бек-граунд. Так само мінімалістично виглядають костюми виконавців, які позбавлені персоналізованих та яскравих образів, заміненим своєрідним знеособленим «офісно-парадним» стилем. Це змінює значення акторів, які в першу чергу демонструють свій голос, грають на препарованому фортепіано, а не є персоналізованими героями. При цьому вони можуть передавати закладений сенс за допомогою міміки, інтонацій, незначних сценічних рухів чи пересувань. Подібний мінімалістичний принцип починає привертати увагу до найменших змін, що стосуються місцезнаходження та розташування виконавців.

Важливо відмітити, що дані практики відповідають загальним тенденціям, що є у музичному мистецтві. Разом з тим вони отримують схвальні відгуки не лише у вітчизняних дослідників, а й у західних. Досить позитивну оцінку даному твору надав член Американської асоціації театральних критиків Адріан Діманліг, який відзначив, що «найнесподіванішою та креативнішою прем'єрою фестивалю стала опера «YOY». Поєднання оригінального музичного матеріалу з живим віджеїнгом, що захоплює, робить цю виставу обов'язковою для перегляду» [2]. Варто зазначити, що дана опера стала новаторською у багатьох питаннях. У ній зміщено акценти, адже в ній поєднуються ознаки не лише різних жанрів, а й музичних напрямів. Власне прагнення додати до «класичної» композиції опери таких елементів як віджеїнг є одним із принципів, що реалізується не лише у творах західних авторів, а й наявний у низці вітчизняних провідних композиторів. Зокрема, подібні принципи наявні у творах А. Загайкевич, Л. Сидоренко, К. Цепколенко, О. Шимка. Дану рису сучасного музичного мистецтва, а саме – аудіовізуальний синтез – окреслює А. Чібалашвілі наступним чином: «Набувши значного поширення в музичному мистецтві другої половини ХХ ст. завдяки розвитку мультимедійних технологій, він [аудіовізуальний синтез – *авт. статті*] часто базується на введенні до твору візуального (фото або відеоінсталяції) складника, що нині є популярним у творчих пошуках серед українських композиторів» [8, с. 6].

Власне можна казати, що ознакою творів, які виникли на початку ХХІ століття у музичній культурі України, є тяжіння до концептуалізму. Саме авторський задум зумовлює перегляд тих чинників, які у музичному творі виступали у якості константних і незмінних. Тут варто згадати не лише зміну форми твору, появи ознак інших

жанрів, сценографію, а й кількість і склад інструментів, специфіку музичного наповнення твору. «Концептуальний складник твору визначає основні драматургічні та формотворчі аспекти твору. Саме ідея, закладена в основу твору, спонукає митця на пошуки нових прийомів і виражальних засобів. Отже, у музичному мистецтві другої половини ХХ ст. бачимо рух до індивідуалізації багатьох параметрів твору: форми твору, жанру, складу інструментів, виражальних засобів, системи нотації, головною метою чого є максимально точно втілення авторського задуму» [8, с. 11].

Досить високі вимоги висуваються до виконавців. Вони повинні вміти співати у різних вокальних манерах – академічній, народно-автентичній, володіти навичками горлового співу, видобувати звуки в крайніх точках діапазону. Так само виконання фортепіанної партії потребує ширшого бачення можливостей інструменту, адже фактично його надзвичайно важко виконати одному виконавцю. Як уже зазначалось, партія фортепіано включає не лише гру по клавішах, а й по всіх частинах інструменту – струнах, кришці, бокових частинах, у тому числі за допомогою паличок. Виконання опери-реквієму постає непростим завданням, яке унеможлиблює індивідуальних форм підготовки, а відразу спирається на ансамблеве звучання.

У стилістичному відношенні її можна віднести до опери, що відноситься до малої форми. А. Помпеева називає в якості ознак творів, що відносяться до цього жанру, наступні: «Ознаками малої форми, що розрізняються за якісними і кількісними параметрами опери, слугують: 1) один ключовий персонаж (або дует, тріо), які практично не сходять зі сцени; 2) незмінне сценічне оформлення (декорації, костюми тощо)» [6, с. 7]. У даному випадку кількість учасників є більшою ніж тріо, проте їхнє постійне перебування на сцені та незмінність реального сценічного оформлення відповідають вищезгаданим характеристикам.

Даний твір багато в чому відповідає тим тенденціям, які виникли в мистецтві протягом ХХ–ХХІ століть. Він сповнений тими чинниками, що виникають завдяки комп'ютерним технологіям. Разом з тим людський фактор не втрачає свого пріоритетного значення, хоча й зменшується роль одного індивідуального персонажа, адже дійство створюється завдяки цілому колективу співаків, які весь час залишаються на першому плані, не маючи можливості піти за лаштунки чи відпочити. «Робота із сучасним музичним матеріалом вимагає творчої фантазії і глибоких знань законів сучасної музичної творчості як відвиконавців (їхня роль у творчому процесі сьогодні часто прирівнюється до композиторської і навіть виявляється досить значущою), так і дослідників» [4, с. 75].

Висновки з даного дослідження. «Нова опера» – це жанр, який являє собою складну суміш різних стильових напрямів музики. Попри те, що багато в чому він має ек-

периментальний характер, він змальовує нові перспективи розвитку оперного жанру. Для нього характерна зміна сценографії, камернізація виконавського складу, ущільнення тривалості. Разом з тим зростають вимоги до виконавців, які мають співати у різних вокальних манерах, залучати екстремальний вокал, брати участь у спільному перформансі.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні інших творів, створених формацією «нова опера», які окреслюють нові шляхи розвитку вітчизняних театралізованих форм.

Список використаних джерел

1. «Iyov». Опера-реквієм для preparatovanого роялю, ударних, віолончелі та солістів. URL: <https://lvivmozart.com/test-event/opera-iyov> (дата звернення 03.03.2020).
2. Iyov. URL: <https://www.opera.com.ua/afisha/iyov> (дата звернення 03.03.2020).
3. Заднепровская Г. В. Отечественная «альтернативная» опера рубежа ХХ – ХХІ вв.: новый взгляд на жанр. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 09 (63), ч. 1. С. 122–125. DOI: 10.23670/IRJ.2017.63.085.
4. Коханик І. Музичний стиль як сфера комунікації композитора, виконавця, музикознавця. *Київське музикознавство*. 2017. № 55. С. 70–81.
5. Мізіна К. Чим нова NOVA OPERA? Розповідають творці опер «IYOV» і «Вавилон». URL: <https://hromadske.ua/posts/chym-nova-nova-opera> (дата звернення 03.03.2020).
6. Помпеева А. Ю. Вокальна стилістика у європейській опері малої форми кінця ХІХ – ХХ століть: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2017.
7. Чібалашвілі А. Вплив мистецьких течій початку ХХ століття на музичне мистецтво. МІСТ: *Мистецтво, історія, сучасність*, теорія. 2015. Вип. 11. С. 278–285.
8. Чібалашвілі А. О. Концептуальний синтез у сучасній українській художній культурі (на матеріалі камерної музики): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2015. 16 с.

References

1. «Iyov». *Opera-requiem dlia preparatovanoho roialiu, udarnykh, violoncheli ta solistiv [Iyov]. Opera-requiem for prepared piano, drums, cello and soloists*. Retrieved from <https://lvivmozart.com/test-event/opera-iyov> [in Ukrainian].
2. Iyov [Iyov.]. Retrieved from <https://www.opera.com.ua/afisha/iyov> [in Ukrainian].
3. Zadneprovskaja, G. V. (2017). Otechestvennaia «alternativnaia» opera rubezha ХХ – ХХІ vv.: novyi vzgljad na zhanr [The domestic «alternative» opera of the turn of the 20th – 21st centuries: a new look at the genre]. *Mezhdunarodnyi nauchno-issledovatel'skii zhurnal [International Research Journal]*, 09 (63), 1, 122–125. doi: 10.23670/IRJ.2017.63.085 [in Russian].
4. Kokhanyk, I. (2017). Muzychnyi styl yak sfera komunikatsii kompozytora, vykonavtsia, muzykoznavtsia [Musical style as a sphere of communication of the composer, performer, musicologist]. *Kyivske muzykoznavstvo [Kyiv musicology]*, 55, 70–81 [in Ukrainian].
5. Mizina, K. Chym nova NOVA OPERA? Rozpovidaiut tvortsi oper «IYOV» i «Vavylon» [What is the new NOVA OPERA? The creators of the operas «IYOV» and «Babylon» tell]. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/chym-nova-nova-opera> [in Ukrainian].
6. Pompieieva, A. Iu. (2017). *Vokalna stylystyka u yevropeiskii operi maloi formy kintsia ХІХ – ХХ stolit [Vocal stylistics in the European opera of small form of the late ХІХ – ХХ centuries]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Chibalashvili, A. (2015). Vplyv mystetskykh techii pochatku ХХ stolittia na muzyчне mystetstvo [The influence of artistic trends of the early twentieth century on musical art]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia [CITY: Art, history, modernity, theory]*, 11, 278–285 [in Ukrainian].
8. Chibalashvili, A. O. (2015). *Kontseptualnyi syntez u suchasni ukrainskii khudozhnii kulturi (na materialii kamernoi muzyky) [Conceptual synthesis in contemporary Ukrainian artistic culture (based on chamber music)]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 13.03.2020